

УЗАГАЛЬНЕННЯ ІСНУЮЧОГО ДОСВІДУ КЛАСИФІКАЦІЇ КАПІТАЛУ

*Суярова О.О., аспірант
Сумський державний університет, м. Суми*

Усовершенствованы основные характеристики капитала, предложена обобщающая классификация капитала, которая учитывает нематериальный капитал, благодаря которому предприятия получают преимущества в конкурентной борьбе в современных условиях развития экономики. Выделены основные составляющие нематериального капитала, изучение взаимосвязи между которыми требует дальнейшего рассмотрения.

Ключевые слова: характеристики капитала, классификация капитала, нематериальный капитал.

Удосконалено основні характеристики капіталу, запропоновано узагальнюючу класифікацію капіталу, яка враховує нематеріальний капітал, завдяки якому підприємства отримують переваги в конкурентній боротьбі в сучасних умовах розвитку економіки. Виділено основні складові нематеріального капіталу, вивчення взаємозв'язку між якими потребує подальшого розгляду.

Ключові слова: характеристики капіталу, класифікація капіталу, нематеріальний капітал.

ПОСТАВЛЕННЯ ПРОБЛЕМИ

Капітал підприємства є найбільш вагомим інструментом в його діяльності, оскільки від правильного його розподілу та використання залежать можливості розвитку підприємства у довгостроковій перспективі. Але зараз не можна недооцінювати й роль нематеріального капіталу в конкурентній боротьбі, оскільки в умовах переходу до інформаційної економіки головною стають людина та її творча діяльність. Розуміння сутності капіталу дозволяє підприємствам у сучасних умовах розвитку досягти конкурентних переваг та завоювати лідируючі позиції на ринку, отже, тема даного дослідження є досить актуальною.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Вивченням капіталу займалися ще Аристотель, Ф. Аквінський, Т. Ман, Дж.С. Міль, Т. Мальту, які розглядали капітал як джерело багатства. І.А. Бланк, Ф. Кене, Д. Рікардо, А. Сміт, К. Маркс, К. Менгер, К.Р. Макконел, П. Самуельсон, С.Л. Брю, А.С. Булатов, А.В. Парамонов та ін. розглядали капітал як фактор виробництва. У. Петті, Ж.Б. Сей, Дж. Робінсон, Р. Дорнбуш та Дж.Р. Хікс у своїх наукових працях відмічають нові види капіталу.

На сьогодні більшість економістів розглядають капітал лише в матеріальному аспекті та не враховують усі переваги нематеріальних видів капіталу, що стають все більш актуальними в сучасних умовах розвитку інформаційної економіки.

Метою статті є систематизація класифікаційних ознак, а відповідно і видів капіталу, а також відображення місця нематеріального капіталу серед інших його видів.

На сучасному етапі розвитку інформаційної економіки існують три основні концепції розуміння поняття «капітал». По-перше, капітал вивчається як частина багатства, що становить сукупність засобів виробництва, призначених для суспільного виробництва. По-друге, капітал розглядається як суспільні відносини, тобто як вартість, що

приносить додану вартість. По-третє, капітал є сукупним вираженням усіх факторів виробництва [13, с.7].

На основі досліджень Кузнецової Т.В. автором систематизовано характеристики капіталу та виділено маркетинговий та управлінський аспекти, які акцентують увагу на основних характеристиках саме нематеріального капіталу (рис.1).

Рисунок 1 - Основні характеристики капіталу

На рис.2 запропоновано класифікацію капіталу, яка враховує його нематеріальну складову та узагальнює існуючі класифікаційні ознаки.

1. За характером використання в господарському процесі більшість авторів виділяють:

- *працюючий* капітал (характеризує ту його частину, яка бере безпосередню участь у формуванні доходів і забезпеченні операційної, інвестиційної та фінансової діяльності підприємства);

- *непрацюючий* капітал (частина капіталу, яка інвестована в активи) [19].

Рисунок 2 – Основні види капіталу

2. Сучасними економістами не врахована така характеристика капіталу, як здатність до змін, тому автор пропонує ввести класифікацію капіталу **за ступенем мобільності**, виділяючи:

– *гнучкий капітал* – це капітал, який легко піддається заміщенню та спроможний до змін та заміни форм та способів вкладень та використання [10, с.124];

– *закріплений капітал* – це капітал, який не переміщається та твердо закріплений у початковій формі свого вкладення [10, с.124].

3. За формами інвестування виділяють:

– *капітал у грошовій формі* – промисловий капітал, який знаходиться на вихідній та завершальній фазах його кругообігу; капітал у вигляді грошових засобів [24].

– *капітал у матеріальній формі* – капітал у вигляді машин, обладнання та споруд, що використовуються для виробництва товарів та послуг, а також у вигляді сировини, напівфабрикатів та готової продукції [24].

– *капітал у нематеріальній формі* [7, с.379;18;19].

4. За належністю підприємству виділяють [15]:

– *власний капітал* – це загальна вартість засобів підприємства, які належать йому на правах власності та використовуються ним для формування відповідної частини його активів [19].

При цьому власний капітал можна поділити на резервний (частина власних коштів підприємства, що утворюється за рахунок відрахувань від прибутку) та гарантійний (власний капітал акціонерних земельних банків, страхових товариств та ощадних банків) [11,с.246-247].

За джерелами власності власний капітал можна поділити на вкладений капітал (капітал, внесений власниками підприємства) та накопичений капітал (капітал, отриманий у процесі діяльності підприємства) [19].

За ступенем фіксації власний капітал поділяється на зареєстрований, тобто умовно постійний капітал, сума якого визначається в установчих документах, та незареєстрований [19].

Автор пропонує класифікувати власний капітал за джерелами формування (оскільки дана класифікаційна ознака досі не враховувалася під час виділення видів власного капіталу) на амортизаційний капітал (капітал, призначений для відтворення основних засобів, утворений за рахунок амортизаційних відрахувань) та додатковий капітал (капітал, що формується у результаті дооцінки позаоборотних активів) [24];

– *залучений капітал* – це сукупність активів, призначених для фінансування розвитку підприємства [19].

5. За етапами виникнення автор пропонує виділити такі види капіталу:

– *первинний капітал* – кошти власників підприємства, резерви, внески інших компаній та інші фінансові джерела, використовувані власниками під час створення підприємства [24].

– *вторинний капітал* – термінові субординовані запозичення підприємства й безстроковий капітал, не включені в первинний капітал, що використовуються для початку фінансової або комерційної діяльності [24].

6. За метою використання можна виділити такі види капіталу [7, с. 379; 20]:

– *виробничий (промисловий)* – це засоби підприємства, які інвестовані в його операційні активи для здійснення виробничо-збутової діяльності [19];

– *позичковий* капітал - являє собою частину капіталу, що використовується у процесі інвестування в грошові, а також боргові фондові інструменти [20];

– *спекулятивний* капітал характеризує ту його частину, яка використовується у процесі здійснення спекулятивних фінансових операцій [19].

Автором запропоновано доповнити дану класифікацію, оскільки вона не враховує усі можливі цілі використання капіталу в сучасних умовах діяльності підприємств:

– *фіктивний капітал* – капітал, втілений у цінних паперах та формується за рахунок відриву ринкової вартості фірми від її балансової вартості [16, с.72] та такий, що не створює доходу, а сприяє лише його перерозподілу [24];

– *банківський капітал* - грошовий капітал, притягнутий банком з різних джерел і використовуваний для проведення банківських операцій [24];

– *авансовий капітал* – сукупність коштів, призначених для купівлі засобів виробництва й робочої сили з метою одержання прибутку [11, с.246]. Автор пропонує виділяти в авансовому капіталі *змінний капітал* (частина авансованого капіталу, що становить витрати на придбання робочої сили, та така, що збільшується в процесі виробництва) та *постійний капітал* (частина авансованого капіталу, вкладена в засоби виробництва, величина вартості якої не змінюється у процесі праці) [24];

– *випуний капітал* - капітал, призначений для придбання власності [24];

– *інвестиційний* – капітал, що вкладений у довгострокові проекти [10, с.124];

– *донорський капітал* - капітал, що надається підприємством своєму відділенню або дочірній фірмі [24];

– *трудоий капітал* – це сукупність витрат на освіту, оновлення знань, медичне обслуговування та охорону здоров'я, підготовку і підвищення кваліфікації персоналу на виробництві. Але однією з характеристик даного виду капіталу є інформаційне супроводження інноваційного розвитку [3, с.69], що, на думку автора, є не досить коректним, оскільки саме ця характеристика більше відповідає виділеному нижче інформаційному капіталу.

7. Залежно від об'єкта інвестування можна виділити [18,19,20]:

– *основний капітал* - формує ту частину активів підприємства, які беруть участь у багатьох виробничих циклах, частинами переносячи свою вартість на вартість готової продукції;

– *оборотний капітал* - характеризує частину капіталу, яка авансується у предмети праці, використовується тільки в одному виробничому циклі та повертається на підприємство за один оборот [6, с. 60].

8. За формою власності виділяють:

– *державний капітал* - засоби державного бюджету, що переміщуються за кордон за рішенням уряду [25] або капітал підприємства, сформованого за рахунок державного бюджету;

– *приватний капітал* - капітал підприємства, заснованого за рахунок вкладень юридичних осіб.

9. Автор пропонує класифікувати капітал за ступенем ризику, оскільки дана ознака характеризує маркетингову сторону використання капіталу та досі не розглядалася сучасними економістами, виділяючи:

- *ризиковий капітал* – капіталовкладення в країни, галузі, регіони, що характеризуються високим рівнем ризику [12];
- *безпечний капітал* - капітал, що піддається мінімальному ризику [24];
- *семенний капітал* - ризикове фінансування на найбільш ранній стадії здійснення проекту [24];
- *капітал-біженець* – капітал, що вивозиться із країни у результаті економічної й політичної нестабільності [24];
- *капітал розвитку* - ризикове вкладення фінансів у нову компанію до початку одержання нею прибутку [24];

10. За формою знаходження в процесі кругообігу виділяють:

- *капітал у грошовій формі;*
- *капітал у виробничій формі;*
- *капітал у товарній формі* [18, 20].

11. За характером використання власником можна виділити:

- *споживчий капітал* – капітал, який після розподілу на цілі споживання втрачає свої функції (це виплати дивідендів, процентів, задоволення соціальних потреб) [19];
- *накопичуваний капітал* – це капітал, який характеризує різні форми його приросту в процесі капіталізації прибутку, дивідендних виплат тощо [19].

12. За організаційно-правовими формами діяльності, окрім основних трьох видів капіталу, автор додає ще два: венчурний капітал та іммобілізований капітал:

- *акціонерний* - частка власності акціонера в корпорації, що виникла в результаті придбання пакета її акцій [23].

Залежно від зв'язку із фінансовою звітністю акціонерний капітал поділяють на: оплачений (акціонерний капітал, що утворюється в наслідок часткової чи повної оплати акціонерами куплених ними акцій) [10, с.125], статутний (сума капіталу, що виділяють акціонерні товариства для початку діяльності) [11, с.247] та підписний (тобто мобілізований шляхом підписки) [12, с.122].

Крім цього, акціонерний капітал можна поділити на вкладений, декларований, додатковий, номінальний та дозволений [10, с.123-125].

- *пайовий* - капітал партнерських підприємств-товариств з обмеженою відповідальністю, командитних товариств тощо [19];
- *індивідуальний* - капітал індивідуальних (сімейних) підприємств [20];
- *венчурний капітал* – інвестиції у венчурні або ризикові проекти освоєння нових технологій або продукції [21, с.36];
- *іммобілізований капітал*, в економічній літературі розглядається як капітал, що перейшов із власності акціонерних компаній у приватну власність підприємців [11, с.246].

13. За терміном використання можна виділити:

- *довгостроковий капітал* – сума довгострокових зобов'язань та капіталу компанії, що вкладаються на термін понад 7 років (в основному – підприємницький капітал) [12];
- *короткостроковий капітал* – кошти, вкладені на термін до 1 року (в основному – позичковий капітал) [10, с. 124].

14. За джерелами залучення капітал поділяють на:

- *національний капітал* (капітал, що належить місцевим власникам);

– *іноземний капітал* (капітал, що належить закордонним власникам) [18,20].

15. **Відповідно до правових форм функціонування** можна виділити [19]:

– *легальний капітал* – капітал, який відображається в офіційній звітності підприємства;

– *тіньовий капітал*, під яким розуміється частина функціонуючого капіталу фірми, яку вона не відображає в офіційній звітності, приховує від державних органів [10, с.125].

16. **За змістом** автор пропонує поділити капітал на:

- **матеріальний капітал** (грошовий);
- **нематеріальний капітал** (фізичний) (рис.3).

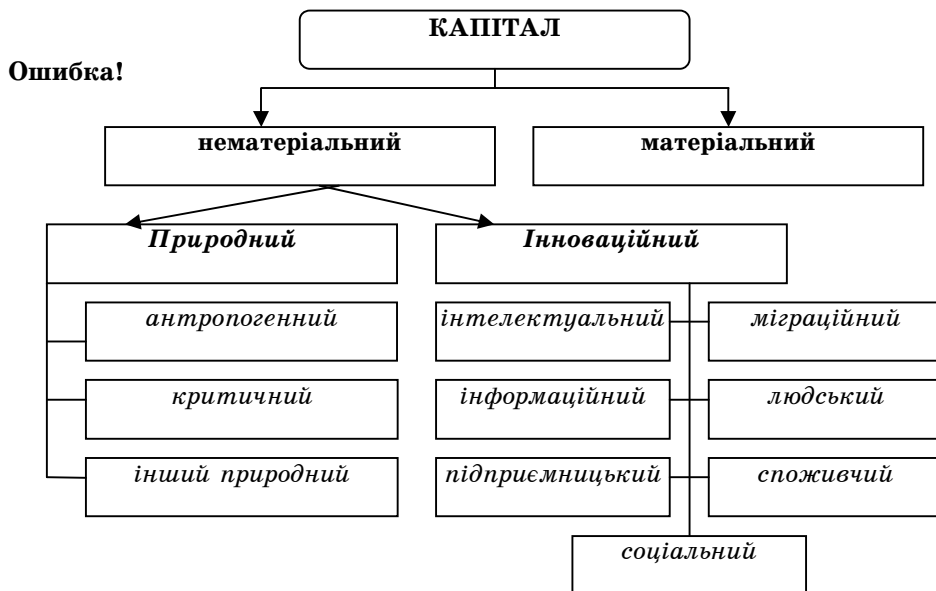

Рисунок 3 – Складові нематеріального капіталу

Дана класифікація має велике значення в сучасних умовах розвитку економіки знань та повинна враховуватися під час виділення основних видів капіталу, оскільки конкурентні переваги на ринку підприємствам забезпечують вже не фінансові ресурси, а саме інноваційні, інтелектуальні та інформаційні ресурси.

При цьому автор розглядає два основні види нематеріального капіталу:

– Р.А. Перелет вважає, що **природний капітал** базується на даних про фізичні запаси та оцінки отриманого прибутку або ренти з використанням світових цін та місцевих витрат [14, с.26].

Природний капітал, у свою чергу, може бути поділений на антропогенний (тобто штучно створений), критичний (основні компоненти біосфери, природні блага, що забезпечують умови її стійкості та не можуть бути замінені антропогенним капіталом) та інший природний капітал (природні ресурси, які можуть бути, деякою мірою замінені чи відновлені) [2, с.235-236];

– **інноваційний капітал**.

Основними видами інноваційного капіталу автор вважає:

– *інтелектуальний капітал* - це сума знань працівників компанії, що забезпечує її конкурентоспроможність [17, с.91]. Автор пропонує

розглядати інтелектуальний капітал як сукупність інтелектуальних активів, знань, навичок та професійного досвіду, які надають конкурентних переваг робітнику підприємства та можуть бути перетворені у корисні ресурси;

– *міграційний капітал*, який Гайдуцький А. розглядає як сукупність грошових переказів, що надходять родичам на батьківщину від мігрантів [4, с.35]. Але даний вид капіталу, на думку автора, доцільніше розглядати з точки зору «відтоку мізків»;

– *підприємницький капітал* – це підприємницька ідея, спосіб виготовлення сировини або готової продукції, спосіб надання товару нових властивостей і якісних характеристик - все те, що прийнято називати “ноу – хау”[22], тобто це кошти, що прямо чи опосередковано вкладаються у виробництво з метою отримання прибутку;

– *соціальний капітал* – потенціал взаємної довіри та взаємодопомоги, що раціонально формується у міжособистісних взаєминах, виступаючи такою специфічною категорією ресурсів, як неекономічний капітал [8, с.34];

– *інформаційний капітал* – це сукупність технологічної, науково-технічної, соціально-економічної та духовної інформації, що використовується з метою отримання доходу [5, с.139];

– *людський капітал* – це форма інвестування в людину, її загальну та спеціальну освіту, накопичення здоров'я від народження до працездатного віку, на міграцію та економічно важливу інформацію, на певну духовну стабільність та інтелектуальну мобільність [1, с. 316]. Автором людський капітал розглядається як сукупність різного роду ресурсів (початкової освіти, здоров'я, культури), які сприяють формуванню особистості людини та накопичуються до працездатного віку;

– *споживчий капітал (клієнтський)* – це зв'язки компанії зі споживачами продукції, що базуються на історії взаємозв'язків, на накопиченні та постійному оновленні інформації про клієнтів.

ВИСНОВКИ

Автором на основі існуючого досвіду класифікації капіталу удосконалено його основні характеристики та запропоновано узагальнюючу класифікацію, що враховує нематеріальний капітал та його основні складові.

Під інноваційним капіталом більшість економістів розуміє здатність підприємств та галузей економіки до розроблення наукоємної продукції. Автор вважає дане визначення не досить повним та пропонує розглядати інноваційний капітал підприємства з трьох позицій:

– по-перше, з точки зору інноватики як раніше не використовувани ресурси, які ґрунтуються на використанні досягнень науки та передового досвіду, та спрямовані на отримання прибутку чи інших цінностей;

– по-друге, з точки зору структури як сукупність інтелектуальних ресурсів та особистісного інноваційного капіталу (тобто інтелектуальних активів, професійної підготовки, освіти, здоров'я, трудової мобільності та культури), які сприяють формуванню нового знання та раніше не використовуваної ідеї;

– по-третє, узагальнено як сукупність спеціалістів у різних галузях науки, які мають високий творчий потенціал та втілюють його в нові товари та послуги, технології їх виробництва та збуту.

Подальші дослідження у рамках даної проблематики будуть спрямовані на вивчення взаємозв'язків між основними видами нематеріального капіталу та еволюції виникнення інноваційного капіталу.

SUMMARY

GENERALISATION OF THE EXISTING EXPERIENCE OF CLASSIFICATION OF THE CAPITAL

O.O. Sujarova

Sumy State University

The basic characteristics of the capital are improved. Generalising classification of the capital which considers the non-material capital thanks to which the enterprises get advantage in competitive struggle in modern conditions of development of economy is offered. The basic components of the non-material capital which interrelation study requires further consideration are allocated.

Keywords: capital characteristics, capital classification, the non-material capital.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрианова В.В. О человеческом капитале / Андрианова В.В. // Культура народов Причерноморья.- 1998. - №3. - С.316-318.
2. Багров Н.В. Природный капитал – основа региональной экономики / Н.В. Багров // Культура народов Причерноморья.- 2001. - №21. - С.235-238.
3. Бажан І. Сучасні ринкові трансформації трудового потенціалу в трудовий капітал / І. Бажан // Формування ринкових відносин в Україні: Збірник наукових праць. - 2004. - № 3. - С. 69-74.
4. Гайдучкий А. Міграційний капітал як чинник людського розвитку / А. Гайдучкий // Банківська справа. - 2007. - № 3. - 2007. - С. 35-53.
5. Дятлова С.А. Трансформація форм капіталу в умовах росту інформатизації економіки / С.А. Дятлова, Т.А. Селищева // Научные труды Донецкого национального технического университета. Серия: экономическая. - 2006. - Выпуск 103-1. - С.130-137
6. Економіка підприємства: [підручник / за заг. ред. д.е.н., проф. Л.Г. Мельника]. - Суми: ВТД «Університетська книга», 2004.-648 с.
7. Загородній А.Г. Фінансово-економічний словник / А.Г. Загородній, Г.Л. Вознюк. - К. : Знання, 2007. - 1072 с.
8. Захарченко О.В. Соціальний капітал як чинник взаємодії громадського суспільства та місцевого самоврядування / Захарченко О.В. // Наукові записки. - 2005. – Т. 45. - С. 32 –40.
9. Кузнецова Т.В. Дефініція поняття «капітал» у системі поглядів різних економічних шкіл / Кузнецова Т.В. // Вісник міжнародного Слов'янського університету. Серія екон.науки. - 2005. - №1-2. - С. 41-43.
10. Универсальный бизнес-словарь / Лозовский Л.Ш., Райзберг Б.А., Ратновский А.А. - М.: ИНФРА-М, 1997. - 640 с.
11. Навчальний економічний словник-довідник (політекономія, мікроекономіка, макроекономіка, економічний аналіз, економіка підприємства, менеджмент, маркетинг, фінанси, банки, інвестиції, біржова діяльність) : Терміни, поняття, персоналії / [В.С. Іфтемічук, В.А. Григор'єв, М.І., Манілич, Г.Д. Шутак]; за ред. Г.І. Башнянина, В.С. Іфтемічука. – [2-ге вид., виправл. і доп.] - Львів : Магнолія, 2006, 2007. - 688 с.
12. Осовська Г.В. Економічний словник / Осовська Г.В., Юшкевич О.О., Завадський Й.С. - К.: Кондор, 2007. - 358 с.
13. Панова Н.Н. Сущность капитала как объекта управления (вопросы теории) / Н.Н. Панова // Культура народов Причерноморья. - 2000. - №12.- С. 7-10.
14. Перелет Р.А. Обеспечение устойчивости природной среды: количественная оценка / Перелет Р.А. // Механізм регулювання економіки. - 2008. - №1. – С. 22-29.
15. Шляхи удосконалення управління структурою капіталу промислового підприємства (на прикладі ВАТ «Донецьккокс») [електронний ресурс] / режим доступу: www.masters.donntu.edu.ua
16. Розинка О. Особливості функціонування капіталу на сучасному етапі розвитку корпоративного сектору України / Розинка О. // Банківська справа. - 2006. - № 3(69). - 2006. - С. 71-80.
17. Терон І.В. Інтелектуальний капітал як основне джерело багатства в постіндустріальному суспільстві / Терон І.В. // Формування ринкових відносин в Україні. - 2007. - № 7-8. - С. 90-94.
18. Фінансовий менеджмент / [електронний ресурс] / режим доступу: // www.diplomz.co.ua
19. Фінансовий менеджмент / [електронний ресурс] / режим доступу: // www.vuzlib.net
20. Фінансовий менеджмент. Конспект лекцій / [електронний ресурс] / режим доступу: // www.libr.org.ua
21. Чабан В. Складова інноваційної інфраструктури: венчурний капітал / В. Чабан // Фінанси України. - 2005. - № 4. - С. 35 - 40.
22. www.argoua.net
23. Електронний словник / [електронний ресурс] / режим доступу: // www.uk.wikipedia.org
24. Електронний словник / [електронний ресурс] / режим доступу: // www.finam.ru
25. www.luf.ntu-kpi.kiev.ua
26. Орлова Т. Интеллектуальный капитал: понятие, сущность, виды / Т. Орлова // Проблемы теории и практики управления. - 2008. - № 4. - 2008. - С. 109 - 119.

Надійшла до редакції 20 лютого 2009 р.